

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

JULAE
2018

Pontšho ye nngwe gape ya go makatša ya NAMPO

NAMPO, pontšho ya temo ye e kgahlišago ye e rulaganywago ke Grain SA, e tše beke mme e akaretša ditiro tše mmalwa tša go fapafapano. Ga go bonolo go hlahoša boitemogelo bja motho yo a etelago pontšho ye ka mantšu a se makae fela.

Pontšho ye e hlagišwa polaseng ya NAMPO, kgauswi le Bothaville. Ga go na pelaelo gore yo a nago le kgahlego efe le efe malebana le temo le molokoloko wa yona wa mohola (*value chain*), o swanetše go etela pontšho ye le ge e le letšatši le tee fela (eupša re eletša gore o be gona matšatši a mabedi)!

Pontšho ya NAMPO e katologile mme e akaretša dikgwebotemo tše kgolo le tše nnyane – le ge e rulaganywa ke Grain SA, ga e akaretše tša mabele fela – mang le mang a ka bona se sengwe sa mohola le go ithuta ka sona. Bakgathatema bohole ba

bohlakwa temong (*agri-sector*) ba na le baemedi pontšhong ye mme moyo ke wa lethabo le mafolofolo, nako ya go bina katlego le tšwelopele, dintlha tše di bopago motheo wa intasteri ya ren.

NAMPO e hlagiša dipontšho tše di makatšago tša dinamelwa le dithhamo tše mpsha tša polaseng, mehlala ya tirišo ya dikakanyo tša mpshafatšo (*innovative ideas*), le ditaetšo tša dikutollo tša nolofatšo (*gizmos and gadgets*) tše di akaretšago difofiswa (*drones*) tše nnyane le theknolotši ye mpshampsha ye e amago peu. Go na le musiamo ye e kgahlišago ya ditrekere tša mehleng ye e fetilego le le-felo moo go bontšhwago diphetlo tša maano a bohlale a

Pontšho ye nngwe gape ya go makatša ya NAMPO

KOKO JANE O RE...

Ka mehla go na le sebaka sa go kaonafatša selo, ga go na taba gore o šetše o le kgwe-bong lebaka le lekaakang.' – Oscar De La Hoya. Tsopolo ye e opa phala mmala, seo re se lemogilego maetong a ren a go lekanyetša magoro a mararo a Phadišano ya Molemi wa Ngwaga.

Mengwaga ye mebedi ye e fetilego re be re gopola gore balemi ba tseba tšohle mme ga go na seo se ka ba kaonafatšago – re foštše ka go re balemi lehono ba kaone, ba phala ba nako ye! Phegelelo ya go kaonafatša dilo ke pharologantšo ye bohlokwa ya motho – tšatši le lengwe le le lengwe re ka thoma sefsa go beakanya gore re fetoge batho ba bakaone, re šome bakaone, re be badiredi ba bakaone, re be batswadi ba bakaone, goba re be BALEMİ BA BAKAONE.

Theknolotši ya sebjalebjale le yona e re thuša go ba balemi ba bakaone. Peu ye e rekišwago lehono ke ye botse go fetiša mme ge re e diriša ka bohlale re ka buna dipuno tše re bego re sa kgolwe gore di a kgonega. Gopola ka taolo ya ngwang – mengwaga e se mekae ye e fetilego balemi ba bantši ba be ba Iwantša mengwang ka go e tomola goba go e hlagola ka diatla. Lehono re gašetša mengwang ka dikhemikhale pele le morago ga pšalo ya peu le ge e le go goleng ga dibjalo – mme mengwang ga e bonale. Se se tlišetše kaonafalo ye kgolokgolo tšweletšong ya dibjalo le ge e le maphelong a ren a – ga go sa hlokege gore re ipolaye ka go inama mašemong re hlagola mengwang letšatši le fiša!

Ba bantši go lena ba ka ba ba ile kopanong ya NAMPO – pontšho ya temo ye e fetago tšohle ka bogolo mo Afrika. Re rata pontšho ye ya NAMPO ya ngwaga le ngwaga ka ge moo re kgona go bona dilo tše mpsha. Ka mehla go bontšhwa ditlhamo tše mpsha, dikhemikhale tše mpsha, theknolotši ye mpsha, le ge e le tlhagišo ya dikgopololo tše mpsha. Le ge re sa kgone go fihlela maemo a swanago, ge re bontšha kaonafalo re bontšha tšwelopele. Re swanetše go phegelela go khuphuga, le ge e le ganyane fela ngwaga le ngwaga.

Rena balemi re dula re holofela mme re na le mokgwa wa go lebelela go bjala gape sehleng se sefsa. Gape re holofela gore puno ye e tlago e tlo ba ye botse. Ga re dumele gore se se ka direga ka bosona, eupša ge o laola ngwang ka tshwanelo, wa reka peu le monontšha wo mobotse, wa bjala ka nako ya maleba, mme wa dula o laola ngwang ka go se kgaotše mola o bjetše, o tla ipha sebaka se sebotse kudu sa go buna puno ye e kganyogago.

Ke nako ya go itokišetša sehla se se tlago – ge o dirišana le ba Sekhwama sa Mešomo, kgonthiša go bea tšelete ya gago ka nako gore re kgone go go romela dinyakwapsalo pele ga nako ya go bjala. Ka mehla re holofela gore dipula di tla na ka pela mme ge di ka na o tla nyaka go bjala semeetseng!

Re go kganyogela puno ye botse – re holofela gore maitekelo a gago a sehla se se fetilego a tlo go thabiša go fetiša. Itumiš o be o ikgantšhe ka tema ye o e kgathago phepong ya baagi ba Afrika-Borwa. Ge o be o sa tšelete dijo, batho ba gešo ba be ba ka hloka tša go ja. Lešego!

balemi le didirišwa tše ba itlhametšego tšona, le ge e le maano a a kgahlišago a boentšenere.

Le ge pontšho ye e le boitemogelo bjo bo fahlošago balemi, le ba lapa ba ka ipshina ka tše di kgahlišago. Bahumagadi ba tlošwa bodutu ka mananeo a dipolelo le ditaetšo, mola bana ba ka itiša ka go bogela le go namela ditrekere le botatagobona, le go bona diruiwa tše botsebotse ka bokgauswi, go swana le dipere, dikgomo le dinku. Batswadiši ba tliša diruiwa tša bona tše ba ikgantšhago ka tšona pontšhong ya NAMPO go re ruta ka mehuta ye ba e ruago.

Melaetša ye mengwe ye e romilwego ke batheeletši ka selefoune (tweets) go tšwa therišanong yeo, ke ye e latelago:

Jane o itše: Re swanetše go nagana ka mokgwa wo o bopago (creative way) ge re lebelela ditlhohlo tše di re lebanego – mohlala: Botšiša gore seo re ka se dirago ke sefe, le ge balemi ba se na le mangwalobohlatse a bong – re swanetše go loga maano mme re swanetše go matlaftša (invest in) BATHO.

Seo se ntlobaelago ke mokgwa woo mmušo o phethago dilo ka wona. Mmušo o felegetša balemi eupša tseleng o tlogela diatla tša bona mme ga o lebelele morago gape.

– **Preline Swart**

Ke hlobaelwa gape ke bašemanre ba rena ba bašweu. Ba belaela bokamoso bja bona kudu.

– **Preline Swart #NAMPO2018**

Tlhohlo ye kgolo ke gore mongwe le mongwe o nyaka ditseno, eupša mongwe le mongwe ga a nyake go ba molemi.

– **#JaneMcPherson @gsafarmerdev**

bohlokwa woo baetapele ba dikarolo (sector leaders), boraekonomi, boradipolitiki, balemi le bakgathatema ba bangwe, ba šogašogago ditaba tše bohlokwa tša pakeno, ešitaggo le tše di phegegago. Ditherišanoseboka (panel discussions) di swarwa beke yohle ya NAMPO ka phapošingkašo ya thelebišene ye e lego gona lefelong la pontšho. Ka tlwaelo baetapele ba Grain SA ba go swana le Mohlankediphethišomogolo, Jannie de Villiers, ke barerišani dikopanong tše.

Ke ile ka ba le mahlatse go ba gona therišanongseboka ye e rulagantswego ke Rozanne McKenzie, moo baetapele ba Lenaneothlabollo la Balemi la Grain SA, e lego Molaoi Jane McPherson le Motlatšamodulasetulo wa Grain SA, Preline Swart, ba boletšego ka tema ye e kgathwago ke basadi temong. Jane o ile a re: 'Ga re nyake go ba le maikutlo a gore banna ba no re dumelela temong fela, re nyaka go ba gona go kgatha tema ya monaganano' (intellectual contribution). O boletše gape gore go nyakega tharollo ye e feletšego (holistic solution) – thušo ya letlotlo, ditlhamo le dinyakwapsalo – go tutuetša basadi go tsena temo go feta gonabjale.

Go feta fao bobedi bja bona bo boletše ka bohlokwa bja tlhabollo ya balemi le phe-tolo temong.

Ka nako ya pontšho ya NAMPO go dula go kwagalal lešata la poledišano holong ye e tsebegago ya Maloko a Grain SA, moo balemi bohole bao e lego maloko ba amogelwago ka atla tše pedi. Ke moo ba ka itapološago ka go nwa kofi goba senotšididi mola ba boledišana le baeletši le balaodi ba dihlophatiršano tša Grain SA.

Ke lethabo ka mehla go kopana le maloko a ren a nama. Go boledišana le balemi ba ba fisegilego go a re tutuetša le gona go re fa mafolofolo a go tšwetša pele modiro wa ren a phetolo le tlhabollo. Molaoi wa Lenaneo la ren a, Jane McPherson, o ile a re: 'Ge re ka fetola dikgopololo tša ren a akaretsa mang le mang, banna le basadi, ba bagolo le ba banyane, re ka bopa naga ye e makatšago. Se re ka se se tlogelole boradipolitiki gobane naga ye ke ya ren a bohole mme phetolo e diatleng tša ren a'.

Boitemogelo bja NAMPO bo re kgothatša sefsa go nepiša totodijo ya malapa ka go se kgaotše le go phethagatša malebiša a ren a go fedisa tlala (zero-hunger goal). Go feta fao boitemogelo bjo bo re fa mafolofolo a go dirišana le batšweletšamabele ba Afrika-Borwa ba ba makatšago. Re holofela gore išago re tla kopana le WENA!

Athikele e e kwadilwe ke Jenny Mathews, mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go jenjonmat@gmail.com.

GODIŠA TŠWELETŠO YA MABELE KA GO BJALA MENAWA

Balemi ba bantši ba ba hlabolagago ba lemogile gore menawa ya go swana le dinawasoya, matokomane, dinawa tše di omišwago, le dierekisi tša mohuta wa "cowpea", e ka kgatha tema ye bohlokwa go tiša lenaneo la bona la tšweletšo ya dibjalo.

Balemi ba bangwe le bona ba swanetše go phafogela mehola ya dibjalo tše mabapi le go fokotša dikgonagalokotsi le ge e le go tiša kgonagalo ya poelo kgwebongtemo. Mehola ye e ka hlopšha ka mokgwa wo o latelago:

Mehola ye e amago mmu

Kaonafatšo ya monono wa mmu

Menawa e kgora go kaonafatša monono wa mabu ka ge e na le bokgoni bjo bo itšego bja go mona naetrotšene atmosfereng le go e tsenya mmung (*fixing*). Naetrotšene ke karowlana ye bohlokwa ya klorofile, yeo e lego bohlokwa kudu tshepelong ya fotosintese.

Tshepelong ye seetša sa letšatši se dirišwa go fetola meetse le khapontaokaete go bopa phepo (dijo) ya diswikiri ya go swana le klukose. Diswikiri di bohlokwa go fetiša malebana le go gola le go tia ga semela. Naetrotšene gape ke karowlana ye bohlokwa ya diaminoesiti, tše e lego dibopi tša diproteine. Semela le ge e le se tee ga se kgone go phela ntle le diproteine. Naetrotšene ye e tsenywa-go mmung ke menawa ka go e mona atmosfereng e fokotša tlhogego ya monontšha wa khemikhale, seo gape se fokotšago ditshenyegelo tša molemi ka moo go bonagalago.

Fokotša disenyi le malwetši

Lenaneong la photošopšalo menawa e thuša go fokotša tahlego ye e hlowlago ke disenyi le malwetši. Moo matokomane a šielanago le lehea leo le fetšwego ke bolwetši bja "*Diplodia inoculum*", maemo a dipakteria tše di hlolago bolwetši (*pathogen*) bjo, a tla fokodišwa ka go ya ga nako ka ge di kgona go fetetša lehea fela.

Lereo le "*inoculum*" le šupa maatla a bolwetši a go fetetša (*infective structures*). Maatla a a šala mmung le ge e le mašaleding a dibjalo, mme a ka hlola bolwetši dibjalong tše di latelago. Ka go šielana lehea le matokomane (ao a sa fetetšwego ke bolwetši bjo), dipakteria tše di hlolago bolwetši bjo di hloka sa go fetetša mme mafelelong maemo a maatla a go fetetša (*inoculum*) a a fokotšega. Lebaka ke go re sebjalo se se sa dumelelego phetetšo (*non-host plant*) se hlagiša maemo ao dipakteria (*pathogen*) di sa kwanego le ona.

Mohola wa ekonomi

Kokotlelo ya dibaka tša go hlola ditseno

Menawa e ka kokotletša dibaka tša go hlola ditseno. Go fa mohlala, dinawaswikiri tša mebalana ye mehubedu (*red speckled sugar beans*) tša boleng bjo bobotse, di ka fihlela thekišo ya godimo ya R12 000/tone le go feta. Nyako ya phahlo ye mo Afrika-Borwa gonabjale e feta phepo (tšweletšo) ye e kgonegago mo gae. Palogare ya dinawa tše di omišwago tše di tšweleeditšwego mo Afrika-Borwa dihleng tše tlhano tše di fetilego, ke ditone tše 59 500. Ge re bapiša palo ye le tirišo ya gae ya dinawa tše, re bona nyako e le ditone tše

137 712, seo se rago gore tlhaelo ya dinawa tše di omišwago ke ditone tše 78 212.

Ka fao dinawa tše di omišwago di rekwa ka bontši dinageng tša ka ntile ngwaga le ngwaga, kudu nageng ya Tšaena. Se se hlolela balemi ba gae sebaka sa go katološa tšweletšo ya dinawa tše le go di bapatša mmarakeng, kudu balemi ba ba hlabolagago ba ba lemago mafelong a a di swanelago.

Tlhaelo ya dinawa tše di omišwago mo gae e hlola kgonego ya katološo – kudu balemi ba ba hlabolagago ba ba lemago mafelong a a di swanelago, ba ka hwetša sebaka sa go di bapatša mmarakeng.

Menawa e thuša go fokotša dikgonagolokotsi tše di lebanego tšweletšo

Tšweletšo ya dibjalo e sepelelana le dikgonagalokotsi tše kgolo mme menawa e hlagiša sebaka sa go fapantšha dibjalo (*diversification*). Ka go oketša mehuta ya dibjalo tše di bjålwago, dikgonagalokotsi malebana le dinyakwapšalo, dipuno le ditseno tša molemi di ka fokotšwa nangeng ye re tsebago gore maemo a bolemi a a fetofetoga. Dibjalo tša go swana le dierekisi tša "cowpea" di kgona go lwantšha mathata le go tšweletša dij ešitago le ge maemo a klimate e le a mabe.

Mohola wa phepo

Mohola wo mogolo wa phepo ya menawa o a tsebega (*Lenaneo la 1*). Dibjalo tše ke mothopo wo mobotse kudu wa proteine le tlhale. Go feta fao menawa ke mothopo wo o sa turego wa proteine, divitamine le dimineral, ebile gantši go naganwa gore e ka jewa sebakeng sa nama ntile le bothata. Lenaneo la 1 le bontšha gabotse proteine ye e hwetšwago dibjalong tše di itšego tše di bapišwago le lehea.

Lenaneo la 1: Proteine ye e hwetšwago menaweng ye mengwe ge e bapišwa le ya lehea.

Sebjalo	Proteine ya go oma peung (%)
Matokomane	24 - 26
Dierekisi tša "cowpea"	22 - 24
Dinawa tše di omišwago	17 - 22
Lehea	8 - 12

Mothopo: MRC Food composition tables

Tšweletšo ya menawa mašemong a a sa nošetšwego mo Afrika-Borwa

Le ge menawa ya mohuta wa dinawasoya, dinawa tše di omišwago, matokomane le dierekisi tša "cowpea" e mela mabung a go papafapana, e bontšha gore e rata mmu wo o itšego le maemo a

Mna Johannes Simelane o eme temeng ye botse ya dinawaswikiri. O di bjetše sehleng sa 2013/2014 polaseng ya gagwe ye Mpembe, seleteng sa Balfour, profenseng ya Mpumalanga.

klimate a a itšego. Dibjalo tše di gola bokaone mabung a a tebilego a a gomolwago gabotse.

Go fa mohlala: Dinawa tše di omišwago ga di kwane le maemo a a hwetšwago profenseng ya Limpopo ka baka la dithemperetšha tša godimo tše di bušago sehleng sa selemo (go tloga bogareng bja Nofemere go ya bogareng bja Matšhe). Ka lehlakoreng le lengwe matokomane a ka se tšweletše ka tshwanelo tikologong ya Ermelo, profenseng ya Mpumalanga, ka ge dithemperetšha di le fase kudu, matšatši e le a makopana, seetša sa letšatši se hlaela, le gona bošidi e le bjo bo fetišago.

Ela hloko gore dinawa tše di omišwago di tšweletšwa ka katlego profenseng ya Limpopo mafelong ao a hlokago tšhwane dikgweding tša marea, le gona mašemong a a nošetšwago fela.

Lenaneo la 2 le hlagiša kakaretšo ya dinawasoya, matokomane le dinawa tše di omišwago, le go bontšha maemo ao dibjalo tše di ka tšweletšwago bokaone go ona.

Le ge go le bjalo, menawa ye e bjalwago e akaretša mehuta (dikhalthiba) ye e papafapaneego. Khalthiba ye nngwe le ye nngwe e na le dipharologantšho tše di itšego tše di dirago gore e kgone go ikamantšha bokaone le gona e swanele mafelo a a itšego a tšweletšo bokaone. Mokgatlo wa ARC wa Dibjalo tša Mabele o sepediša lenaneo le le katologilego la kakanyetšo ya dikhalthiba go phetha dipharologantšho le bokgoni bja tšona bja

Sehlopha sa bafsa tšhemong ya dierekisi tša mohuta wa "cowpea" lefelong la Nokaneng, karolong ya leboa-bodikela la profense ya Mpumalanga (sehleng sa go oma sa 2010/2011). Lehea le le bonalago ka morago le swere bothata mola dierekisi tšona di mela gabotse maemong a go oma.

go ikamantšha le maemo a a dutšego mafelong a a itšego a tšweletšo. Tshepelong ya kakanyetšo ye, go hlaolwa dikhalthiba tše di tšweletšago puno ye kaone ya boleng bjo bokaone lefelong le le itšego, tikologong ye itšego ya thutafase (*specific geographical area*).

Tsebišo ye, ye e gatišwago ngwaga le ngwaga ka sebopego sa lengwalwana (*leaflet*) (dikeletšo

malebana le dikhalthiba), e ka hwetšwa ntle le tefo ka go e kgopela atreseng ye Private Bag X1251, Potchefstroom, 2521, (Tel: 018 299 6100).

Dinyakwa tša peu le ditšhupetšo mabapi le pšalo

Lenaneo la 3 le hlagiša palo/kemo ya dibjalo, tlogelano ya peu reing, bokaakang bja peu bjo bo

Lenaneo la 2: Dinyakwa tša mmu, mafelo a tšweletšo a a swanelago, le matšatšikgwedi a makaone a go bjala dinawasoya, matokomane le dinawa tše di omišwago. (Mothopo: Trends in the Agricultural Sector 2016, DAFF).

Dibjalo	Dinyakwa tša mmu	Sephesente sa tšweletšo ya 2016* go ya ka profense	Lebaka le lekaone la go bjala
Dinawasoya	Seloko se se tswakanego le sehlaba go ya go letsopa le le tswakanego le sehlaba (Letsopa la 15% - 50%)	Mpumalanga – 47,7% Freistata-Bohlabela – 34,6% KwaZulu-Natala – 5,8%	Mafelo a a lekanetšego (Leboa-Bodikela) Bogare bja Nofemere - Bogare bja Desemere Mafelo a a fodilego (Freistata-Bohlabela, dikarolo tša bodikela tša Mpumalanga) Mafelelo a Oktoboro - Mafelelo a Nofemere
Matokomane	Sehlaba se se tswakanego le seloko/Seloko se se tswakanego le sehlaba (Letsopa la 10% - 20%)	Leboa-Bodikela – 42,0% Freistata-Leboa – 28,8% Kapa-Leboa – 22,1%	Bogare bja Oktoboro - Bogare bja Nofemere
Dinawa tše di omišwago (Dinawaswiriki: Lephelo ke matšatši a 109 - 121)	Seloko se se tswakanego le sehlaba/Seloko se se tswakanego le sehlaba le letsopa (Letsopa la 15% - 35%)	Freistata-Bohlabela – 48,0% Mpumalanga – 16,9% Limpopo – 10,6%	Bogare bja Nofemere - Bogare bja Desemere

*Sephesente go ya ka profense – se theilwe godimo ga kgetho ya balemi ya dibjalo tše di swanelago tikologo ye e itšego bokaone

Lenaneo la 3: Dinyakwa malebana le peu godimo ga hektare le theko ya peu ya dinawasoya, dinawa tše di omišwago le dierekisi tša "cowpea" tše di bjalwago mašemong a a sa nošetšwego.

Dibjalo	Palo/kemo ya dibjalo (dibjalo/ha)	Tlogelano ya peu direing tše di tlogelaneego sebaka sa 900 mm	Palo ya dipeu/metara	Bokaakang bja peu (kg/ha)	Palogare ya theko ya peu/25 kg (R)	Palogare ya theko ya peu/ha (R)
Dinawasoya	300 000	35 mm	28	65	850	2 210
Matokomane	80 000 - 100 000	90 mm	11	60	700	1 680
Dinawa tše di omišwago (Nawaswiriki)	130 000 - 145 000	75 mm	12 - 13	60 - 65	1 225	3 307
Dierekisi tša "cowpea" (Tše di tsepamego/ Tše di rarago)	122 000 88 000	90 mm 125 mm	11 8	15 10	750 750	450 300

Godiša tšweletšo ya mabele ka go bjala menawa

Lenaneo la 4: Dienti tše di rekišwago go enta menawa ye e itšego.

Monawa	Seenti se se itšego se se swanetšego go dirišwa	Lešika la pakteria ye e šomago
Dinawasoya	Seenti sa dinawasoya (WB74)	<i>Bradyrhizobium japonicum</i>
Matokomane	Seenti sa sehlopha sa matokomane le dierekisi tša "cowpea" (XS21 sehlopha sa A)	<i>Bradyrhizobium sp. (vigna)</i>
Dierekisi tša "cowpea"	Seenti sa sehlopha sa matokomane le dierekisi tša "cowpea" (XS21 sehlopha sa B)	<i>Bradyrhizobium sp. (vigna)</i>
Dinawa tše di omišwago	Seenti sa dinawa (UD5)	<i>Rhizobium leguminosarum biovar phaseoli</i>

Mothopo: Stimuplant

eletšwago malebana le hektare, le ge e le theko ya peu ya dinawasoya, matokomane, dinawa tše di omišwago le dierekisi tša "cowpea". Peu ya menawa ye mengwe, go swana le ya dinawa tše di omišwago, e thomile go tura kudu, seo se hlatlošago ditshenyegelo malebana le dinyakwapšalo.

Ka baka la theko ya godimo ya peu, peakanyo ya pšalo le phetho ya bokaakang bjo nepagetšego bja peu e bohlokwa kudu tšweletšong ya menawa (malebana le dinawa tše di omišwago, ditshenyegelo tša go reka peu fela di bopa tekanyo ya 38% ya ditshenyegelo tše di amago dinyakwapšalo. Lebelela **Lenaneo la 5**).

Go feta fao, godimo ga tlogelano ye e nepagetšego ya dipeu, botebo bja go bjala le bjona bo bohlokwa go kgonthiša gore dipeu di hloga sammaletee (botebo bja gare ga 20 mm le 50 mm go ya ka monola mmung le tekanyo ya letsopa le le lego gona). Maswabi ke gore tlhaeloa ya bomotšene lehlakoreng la balemi ba ba hlabolagago mo Afrika-Borwa e hlagiša bothata bjo bogolo.

Tlhaeloa ya dipolantere tše botse tše di ka beakanywago go bjala peu botebong bjo bo nyakegago le go kgonthiša gore dibjalo di hloga go hlagiša kitlano ye e nyakegago, ke ntīha ye e šitišago balemi ba bangwe go phethagatša kemo ye e eletšwago.

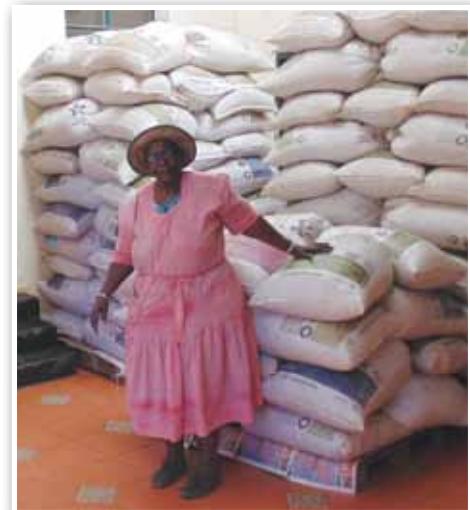
Nontšho ya menawa

Menawa ke dibjalo tše botse tše o ka di akaretšago lenaneong la photošopšalo polaseng ya gago.

Bjalo ka moo re boletšego pejana, menawa e kgona go itirela (*fix*) naetrošene (N), seo se fokotšago tlholego ya go e nontšha ka monontšha wa khemikhale. Dibjalo tše di na le bokgoni bjo bo makatšago bja go dirišana le dipakteria tše Rhizobium, go mona naetrošene atmosfereng le go e tlogelela dibjalo tše di latelago.

Dipharologantšo tše di dira gore menawa e be dibjalo tše botse tša go akaretša lenaneong la photošopšalo. Pele ga ge e bjalwa, peu ya menawa e swanetše go entwa ka moento wa peu. Ela hloko: Seenti se rekišwa ka diplastikinyana (*sachets*) mme se akaretša diphedinyana tša mohola tše di dirišwago go enta peu.

Mohola wa moento ke gore seenti se kgontšha dibjalo go hlola (*fix*) naetrošene ye e sa turego.

Bjalo ka ge go bontšwa **Lenaneong la 4**, dienti di swanetše go kgethelwa dibjalo tše di itšego fela. Moento wa kgonthe ge o sa dirišwe go enta peu ya dinawasoya, dibjalo di tla hlaela naetrošene ntle le pelaelo. Se se tla fokodiša dipuno, ntle le ge go dirišwa monontšha wa naetrošene wa sesaboleng (*inorganic nitrogen fertiliser*), seo gape se hlatlošago ditshenyegelo go fetiša.

Dienti di swanetše go kgethelwa dibjalo tše di itšego le go dirišwa go enta tšona fela bjalo ka moo go bontšhwago.

Sephedi se rhizobium seo se hlolago (*fixation*) naetrošene dierekising tša "cowpea", se hwetšwa mabung a Afrika-Borwa ka tlhago. Ka fao meholia ya ekonomi ya go enta dierekisi tše, e sa belaetša.

Ka tlwaelo balemakgwebo ba ba tšweletšago dinawa tše di omišwago ga ba ente peu ya bona, mme gantsi ba ela dikeletšo tša semmušo hloko mabapi le monontšha (lebelo Lenaneo la 5). Le ge go le bjalo, batšweletši ba bangwe ba dinawa tše di omišwago ba diriša *Rhizobium leguminosarum* ka katlego. Mohola wa ekonomi malebana le moento le tlholego ya naetrošene (*fixation*) tšweletšong ya dinawa tše di omišwago, o swanetše go nyakišiwa go ya pele.

Ka tlhago mabu ohle mo Afrika-Borwa a hlaela fosforo (P), yeo e ka kokotletšwago fela

Mohumagadi Beauty Skhosana o bontšha puno ya gagwe ya dinawa tše di omišwago polaseng ya gagwe ye Uthembekile, kgauswi le Balfour. O bunne palomoka ya ditone tše 35,6 ngwageng wa 2014, e lego 1,55 tone/hektare.

ka bolemelakgwebo bjo bo tsenelelagao. Le ge menawa e gola gabotse ka go mona mašaledi a fosforo mmung, maemo a minerale ye tšhemong yeo dibjalo tše di tšweletšwago go yona a se ke a ba fase ga 25 mg/kg (Bray 1). Ge maemo a fosforo e le 15 mg/kg goba fase ga moo, molemi o swanetše go thoma lenaneo le le tsenelelagao la go kaonafatša maemo ao mabung a a beakanyetšwago tšweletšo ya menawa.

Diwasoya di kgona go diriša potasiamo (K) ye e bolokilwego mmung gabotse. Le ge go le bjalo, ka kakaretšo menawa e ka bontšha tlhaeloa ya potasiamo mabung ao maemo a minerale ye a lego fase ga 60 mg/kg. Ka fao menawa ye e bjetšwego mabung ao a hlaelago potasiamo e ka holwa ke monontšha wa potasiamo.

Mabapi le matokomane, go fa mohlala, kalsiāmo (Ca) ke phepo ye bohlokwa (*macronutrient*) ye e tišago tlholego ya peu le tšweletšo ya puno.

Lenaneo la 5: Ditshenyegelothwi tše di fetofetogago malebana le tšweletšo ya dinawa tše di omišwago (dinawaswikiri).

Senyakwapšalo	Tšhupetšo	Bokaakang /ha	Theko ya motšo (R)	Ditshenyegelo (R/ha)
Peu	RS6	65 kg	1 225/25 kg	3 185
Bomotšene	Tisele le ditokišo	-	-	1 045
Monontšha	3:2:1` (32)	200 kg	313/50 kg kgetsi	1 252
Sebolayangwang	Bateleur Gold	1,5 litara	2 038/5 litara	611
Taolo ya malwetši (Moupapeu)	Celest XL & Apron XL	81 ml 7 ml	625/1 litara 1 398/250 ml	51 39
Kgašetšo – Ruse ya dinawa	Sparta plus	500 ml	1 298/5 litara	130
Kgašetšo – Anthracnose	Amistar Top	500 ml	4 576/5 litara	457
Mošomo	Badiredi ba lebakanyana	-	-	1 560
Palomoka				8 330

Lenaneo la 6: Puno ya palogare le thekišo ya batšweletši ba ba rekišitšego lehea, dinawasoya, matokomane le dinawa tše di omišwago dihleng tše 2013/2014 - 2015/2016.
(Mothopo: Trends in the Agricultural Sector 2016, DAFF).

Dibjalo	Dipuno tše palogare tše setšhaba dihleng tše 2011/2012 - 2015/2016 (tone/ha)	Thekišo ya molemi ka Ranta/tone*/ sehla sa tšweletšo		
		2013/2014	2014/2015	2015/2016
Lehea	4,33	2 626	2 379	3 529
Dinawasoya	1,55	5 549	4 732	6 217
Matokomane	1,10	8 756	8 234	7 582
Dinawa tše di omišwago	1,03	12 277	10 957	12 965

*Ditseno di laolwa ke boleng bja setšweletšwa le dihllopha tše go fapafapana tše sona. Go fa mohlala, thekišo ya matokomane e tla fapanana ka moo go bonagalago go ya ka dihllopha tše go fapanana (choice, standard, crushing grades)

Balemi ba Puleng, profenseng ya Limpopo, ba bontšha mehutahuta ya matokomane tekong ya tekanyetšo ya mehuta ye e phethwago polaseng.

Go hlagiša kalasiamo ye e lekanego, dibjalo di e okeletša ka go e mona thwi ka diphotlwa.

Ge sešupommu se bontšha gore kalasiamo e a hlaela mme tiriso ya kalaka ya go lokiša boda mmung woo e sa hlokege, gona kalasiamo ye e dirišwago ka sebobego sa tšipisi (*gypsum*) (200 kg/ha - 300 kg/ha) e ka thuša kudu go godiša puno ya matokomane.

Ditshenyegelo malebana le tšweletšo ya dinawa tše di omišwago

Lenaneo la 5 le bontšha mohlala wa ditshenyegelo tše go fapafapana tše di amago batšweletši ba dinawa tše di omišwago. Palomoka ya ditshenyegelo tše di fetofetogago, e lego R8 330/hektare, e gatelela bohlokwa bja go laola dibjalo tše ka tshwanelo, seo se

amago le menawa ya go swana le dinawasoya le matokomane.

Kgonego ya puno ya menawa le mohola wa yona malebana le ekonomi

Lenaneo la 6 le bontšha dipuno tše palogare tše setšhaba le ditseno tše batšweletši ba lehea, dinawasoya, matokomane le dinawa tše di omišwago dihleng tše 2013/2014 - 2015/2016.

Puno ya menawa ke ye nnyane ge e bapišwa le ya lehea (Lenaneo la 6). Le ge go le bjalo, thekišo ya menawa e phala ya lehea, ka fao tlhaeloa ya puno ya menawa e bušetšwa ke thekišo ya yona ya godimo.

Ka baka la theogo ye nngwe gape ya thekišo ya lehea kgwedding ya Oktoboro 2017 (R1 871/tone – Safex), tšweletšo ya menawa e ka ba mogkwa wo mobotse wa phapantšho wo o ka lekwago. Kakaretšo ya menawa lenaneong la bolemi le le šetšego le le gona, e hlagiša sebaka sa go fapantšha lenaneo leo le go fokotša dikgonagalokotsi tše di amago dinyakwapšalo, dipuno le ditseno. Mohlala: ge tšweletšo ya dinawa tše di omišwago (dinawaswirkiri) e laolwa gabotse go ka tšweletšwa puno ya tone le seripa godimo ga hektare (1,5 tone/hektare).

A re tšeere gore ditseno tše di ka hlowlago ka go rekiša tone e tee ya dinawa di ka se hlaele R12 000. Ka ge ditshenyegelothwi tše di fetofetogago di bewa go R8 330 (Lenaneo la 5), go ra gore poelo (profit margin) ye e ka hlowlago ke dibjalo tše, e ka ba 1,5 tone/ha x R12 000 = R18 000 - R8 330 = R9 670/ha. Poelo ye botse ye e šupa gore ge molemi a ka kgetha go bjala dibjalo tše dingwe tše go swana le dinawa tše di omišwago, o ipha sebaka sa go gola moputso wo o bonagalago nakong ye dithekišo tše lehea di fokolago.

Go feta fao kakaretšo ya menawa lenaneong la bolemi le le šetšego le le gona, e hlagiša sebaka sa go fapantšha lenaneo leo, mme ka go dira bjalo e fokotša dikgonagalokotsi tše di amago dinyakwapšalo, dipuno le ditseno.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke APN du Toit, Dibjalo tše Mabele tše ARC (ARC-Grain Crops), Potchefstroom. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go dutoitp@arc.agric.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

*There is always space for improvement,
no matter how long you've been in the business.*

~ Oscar De La Hoya

Tsebana le bašišinywa ba rena ba PHADIŠANO YA MOLEMI WA NGWAGA WA 2018 (Karolo ya 1)

Ke nako gape ya thakgalo – bašišinywa ba Phadišano ya Molemi wa Ngwaga wa 2018 ba hlaotšwe.

Re swanetše go dula re elelwa gore nepokgolo ya phadišano ye ga se go fenza, eupša ke go bina thuto, tlhabologo, tšwelopele le mošomo wa balemi ba diketekete ba Lenaneothabollo la Balemi la Grain SA.

Nepo ya phadišano ye ke go re kgothatša le go re fa mafolofolo a go šoma ka go se kgaotše go itlhama bokaone go phethagatša malebiša a rena, ntle le go šetša bogolo bja ona. Nepo ya gago e se ke ya ba go kgethwa motenyi goba go thopha sefoka sefe le sefe, eupša e swanetše go ba go itšweletša pele letšatši le letšatši, kgwedi le kgwedi le ngwaga le ngwaga, gore o iphe sebaka sa go phethagatša dipuno, kgonego

ya poelo, le bokgoni, goba dinepo dife le dife tše o ipeetšego tšona goba o di beetšego ba lapa la gago. Mafelelong go fenya ke go dira bjalo!

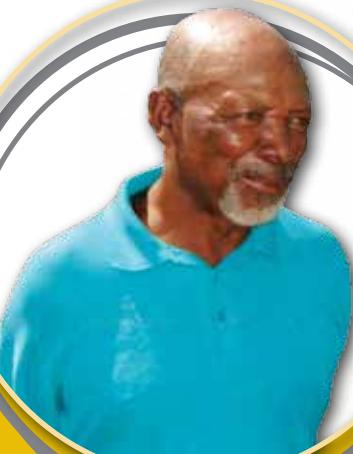
Ge o le mošišinywa phadišanong ye, go ra gore o dira se se lebanego mme o beela ba bangwe mohlala wa tše di kgonegago. Ka go realo re nyaka go le tsebiša bašišinywa ba 2018 ba Phadišano ya Molemi wa Ngwaga!

Bašišinywa ba rena ke...

Bašišinywa ba legoro la Molemelaboiphedišo

Ndilankulu Jona Zungu

Ndlalankulu o belegetšwe Matshana kgauswi le Wakkerstroom ka 1948. O goletše polaseng ye Ogiesfontein tiko-logong yona yeo. Ndlalankulu o ile a kgahlwa ke temo e sa le yo mofsa ge a thuša tatagwe polaseng go bjala le go buna lehea la bona.

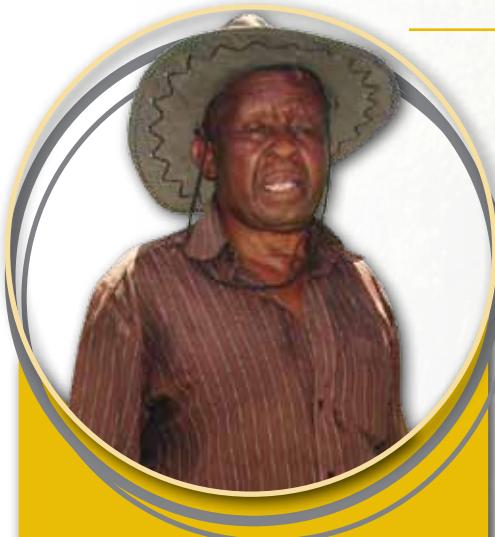
Le ge a šomile Gauteng le mafelong a mangwe, o ile a boela gae ka 2007 mme a phetha go leka go lema le go bjala, ka kholo felo ya gore a ka tšweletša lehea le le lekanego go fepa ba lapa la gagwe. Morago ga ge a ikgokagantše le mokgatlo wa Grain SA, o ile a kgonna go tšweletša lehea la go fepa ba lapa la gagwe le go itlholela ditseno ka go rekiša pheleledi ya lona.

Ncamisile Liphine Mdluli

Ncamisile o belegetšwe Swaziland ka 29 Janaware 1958, mme batswadi ba gagwe ke Agnes le Alfred Hlophe. O nyetšwe ke Norman Mdluli mme ba na le bana ba ba selelago, e lego basetsana ba bane le bašemane ba babedi.

Lerato la gagwe la temo le thomile Ncamisile e sa le yo mofsa ge a be a thuša batswadi ba gagwe go bjala. Go feta fao o be a phetha mešongwana ya go fapafapano motseng woo ba bego ba agile go wona. O ikgokagantše le Grain SA semmušo ka Julae 2016, eupša pele ga moo o be a tsena dikopano tše dingwe tša dihlaphathuto ka ge a be a kgahlegile go tseba tše di diragalago temong. Mohumagadi yo wa seroto le gonabjale o tsena dikopano ka te-kanelo mme moeletši wa gagwe o thabišwa ke mafolofolo ao a dirišago tše o ithutilego tšona ka gona.

Anderson Cetywayo Magidela

Anderson ke moagi wa ruri wa motse wa Khanyayo moo a belegetšwego gona ka 28 June 1934. O šetše a lema go tloga kgale, eupša mehleng yeo o be a se na moeletši wa go mo hlahla malebana le mekgwa ye e nepagetšego ya go lema. O ikgokagantše le Grain SA a ba leloko la mokgatlo wo, mme a thoma go ithuta tše ntši ka bolemi.

Mola a fetogile molemi wa nnete o ile a ithuta go hlokomele mabu gore popego ya ona e se fokole. Maswabi ke gore batho ba bantši, kudu bao ba hlokago tlhahlo ya baeletši, ga ba hlokomele mabu a bona gabotse. Anderson o thakgetše go dirišana le ba Grain SA mme o holofela gore o tla tlela ke tše botse ka moso.

Tsebana le bašišinywa ba rena ba Phadišano ya Molemi wa Ngwaga wa 2018 (Karolo ya 1)

Thembie Linah Shongwe

Thembie o belegetšwe Swaziland ka 20 June 1966 mme o goletše tikolong ya Manzini nageng yona yeo. O ile a kgahlwa ke temo e sa le mosetsana yo mofsa ka go bona batswadi ba gagwe ba šoma mašemong ba bjala dibjalo tša mehutahuta go tšweletša dijo tša go fepa ba lapa la bona.

Kgahlego ya gagwe ya temo e ile ya gola morago ga ge a ikgokagantše le Grain SA. Thembie o thomile go bjala lehea ka 2009, eupša o be a buna puno ye nnyane kudu. Ka 2014 o ile a tsena seholophathuto sa Grain SA lefelong la Breyten. Go ya ka yena mokgatlo wo o mo fahlotše ruri gobane ka thušo ya wona o kgonne go ithuta bokgoni bja mohola bja bolemi.

Ngwagola o bunne ditone tše 5,3 mme o lebeletše go godiša palo ye go ya pele. O kganyoga go ba le seripana sa gagwe sa naga moo a ka bjalamo dibjalo tša go iphepa le go kgona go rekiša ditšweletšwa tša gagwe gore tšatši le lengwe a kgone go ba molemi yo a kgotlelago.

Jeneth Thembi Shoba

Jeneth o belegetšwe Zandspruit, lefelong la gare ga Ermelo le Piet Retief, ka 5 Aprele 1959. Jeneth o thomile go kgahlwa ke bolemi e sa le yo mofsa ka ge batswadi ba gagwe ba be ba šoma polaseng. O ile a lemo ga gore go be go se na bophelo ntle le temo.

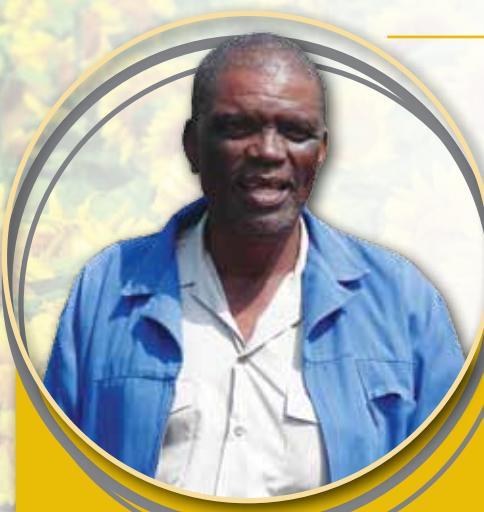
Jeneth o thomile go bjala lehea le go rua dikgomka 1994 ka tirišano ya mogatšagwe Simon, yo a hlokafetšego. Jeneth o ikgokagantše le Grain SA ka 2014 mme a thoma go ipshina ka bolemi morago ga ge a tsene seholophathuto. Ka thušo ya Grain SA o itlhamele ka bokgoni le tsebo ya go lema ka mogkwa wo mokaone wa profesiennale le botšweletši. Sehleng se se fetilego Jeneth o kgonne la mathomo go tšweletša lehea la ditone tše 7,5 tšhemong ya hektare e tee.

Victor Bumisani Nelson Dube

Victor o belegetšwe motseng wa Dukuza, Bergville, profensieng ya KwaZulu-Natala ka la 19 Setemere 1960. O thomile go lema ka ngwaga wa 2000 mme a ikgokaganya le Grain SA ka 2009. O ile a tsena thutelo le dikopano tša diholophathuto mme ka 2014/2015 a dirišana le ba bangwe morerong wa maitekelo wa Monsanto/ARC. Go tloga fao o dirišana le ba bangwe Morerong wa Sekhwama sa Mešomo (*Jobs Fund Project*).

Kganyogo ya Victor ke go ba molemelakgwebo. O šetše a akantše mekgwa ye mmalwa ya go kaonafatša poelo ya gagwe ye e holwago ka tšweletšo ya lehea la dithuthupe le koketšamohola (*value adding*) go swana le go tšweletša setampa. Go feta fao Victor o tšweletša merogo le dikenya.

Alfred Magongo

Alfred o belegetšwe lefelong la Mooiplaas, kgauswi le motse wa Elukwatinia ka 1958. Tatagwe e be e le molemi yo a bego a bjala lehea, matokomane le dipotata. Ditseno tše a di hlotšego ka bolemi di mo thušitše go fepa ba lapa la gagwe. Ka 1983 o thomile go lema ka boitaolo a tšweletša lehea le dibjalo tše dingwe tša go swana le dipotata le merogo. O be a lema nagatemego ya gagwe ka dipholo.

Gonabjale Alfred o bjala lehea mme lenyaga o bjeteša dihekta tše 7. Alfred ke molemi yo a fišegago go tšwela pele mme ngwaga le ngwaga o oketša tšelete ye a e beago boleming bja gagwe go ya ka Lenaneo la Sekhwama sa Mešomo (*Jobs Fund Programme*). Ngwagola o bunne palogare ya 6 tone/hektare tšhemong ya dihekta tše 7.

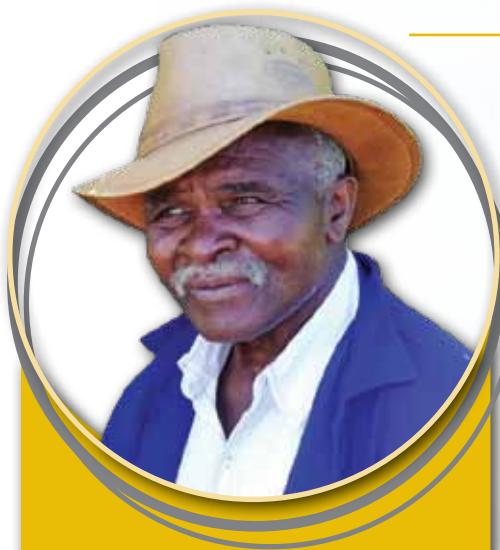
MOLEMI WA NGWAGA

Thenjiwe Mirriam Ngudle

Thenjiwe o belegetšwe lekeišeneng la Qolombana, Seleteng sa Tsolo, ka 1 Aprele 1961. O godile a thuša go lema mašemo a lehea ka dipholo pele ga ge a eya sekolong le dikgaetšedi tša gagwe, mme ke moo a thomilego go kgahlwa ke temo.

Go tloga ka 1982 Thenjiwe e be e le morutiši Sekolong sa Praemari sa Ngubesizwe se se lego Seleteng sa Qumbu, mme ka 2012 a hlatlošetšwa maemong a Hlogo ya sekolo se. Molemi yo wa seroto o kgonne go buna dipuno tša boleng bja godimo. Ke yena leloko la Sehlophathuto sa Grain SA sa Sityala Sitye Kambi.

Siyavuya Njeya

Siavuya o belegetšwe lekeišeneng la Ntlozelo, motseng wa Mbizana, pušong (administration) ya Nikhwe. Ke mo a goletšego gona le ba lapa la gagwe mme o sa dula gona. Siyavuya o goletše lapeng la bolemi mme o dišitše diruwa tša gabu le bomorwarragwe go fihla ge a tloga gae go yo nyaka mošomo toropong ya Welkom, profenseng ya Freistata.

Siyavuya o na le kgahlego ye kgolo ya thuva ya diruiwa le tšweletšo ya dibjalo. O bontšha bokgoni bjo bogolo bja go tšweletša lehea le le fetago la gonabjale ka thušo ya Grain SA, e lego leo le ka fihlelago 5 tone/hektare go ya go 7 tone/hektare. Gonabjale o bjetše lehea dihektareng tše pedi.

Mgezeni Richard Hlatswayo

Mgezeni o belegetšwe polaseng ye Twyfelhoek kgauswi le Dirksdorp ka 1961. Ke yena wa boraro lapeng la bana ba lesomepedi. Kgahlego ya gagwe ya temo e thomile e sa le yo mofsa ge a be a thuša tatagwe go lema mašemo ka dipholo. Ke moo lerato la gagwe la mmu le thomilego gona. Go feta fao Mgezeni o kgahlwa ke thuva ya diruiwa le tšweletšo ya dibjalo.

O bontšha bokgoni bjo bogolo bja go godiša tšweletšo ya lehea ka thušo ya Grain SA, seo se laetšwago ke lefelo le a bjålago lehea go lona, le le katologilego go tloga go hektare e tee go ya go dihektare tše 3 tše a di bjålago gonabjale. Ka moso Mgezeni a ka rata go oketše lehea le a le bjålago.

Amos Mfaniseni Kubheka

Amos o belegetšwe toropong ya Paul Pietersburg ka 18 Desemere 1955. O thomile go kgahlwa ke temo ge a be a lema le rakgolwagwe. Ke moo a lemogilego gore go phologa le go kgona go fepa ba lapa la gagwe o be a swanetše go ba molemi. Rakgolwagwe o be a ruile diruwa le gona o be a tšweletša dibjalo tše di bapatšwago (cash crops), mme o mo rutile go lema ka tshwanelo go kgona go tšweletša dipuno tše botse.

Lebakeng la go tloga ka 2004 go ya go 2008 o be a tsene sehlophathuto sa Grain SA lefelong la Oshoek. O ile a boela sehlophenthuto sa Grain SA gape ka 2014 ge a lemoga gore a ka se kaonafatše bolemi bja gagwe ntle le thušo ya mokgatlo wo le bokgoni bjo o mo rutilego bjona.

PULA IMVULA

Sehlopha sa morulaganyo

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246
► Fax: 051 430 7574 ► www.grainsa.co.za

MORULAGANYIMO GOLO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ► jane@grainsa.co.za

**MORULAGANYI
PHATLALATŠO**

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ► liana@grainsa.co.za

TLHAMO, THULAGANYO LE KGATIŠO

Infoworks
► 018 468 2716 ► www.infoworks.biz

**PULA IMVULA E HWETŠAGALA
KA MALEME A A LATELAGO:**

Sesotho sa Leboa,
Seafrikanse, Setswana, Sesotho,
Seisimane, Sezulu le Sethosa.

**Lenaneotlhabollo la
Balemi la Grain SA**

BALOMAGANYI BA TLHABOLLO

Johan Kriel
Freistata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ► johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ► Dimakatsi Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ► jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ► Emelda Mogane

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ► jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ► Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ► dundee@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ► Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapa-Bophelabela (Kokstad)
► 083 730 9408 ► goshenfarming@gmail.com
► Ofisi: 039 727 5749 ► Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapa-Bodikela (Paarl)
► 084 264 1422 ► liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ► Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ► dutoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ► Lebo Mogatlyanyane

Sinelizwi Fakade

Mthatha
► 071 519 4192 ► sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ► Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

MOLEMI WA NGWAGA

Tsebana le bašišinywa ba rena ba Phadišano ya Molemi wa Ngwaga wa 2018 (Karolo ya 1)

Bašišinywa ba legoro la Moleminyane

Nhlanhla Sicelo Mgadi

Nhlanhla o belegetšwe motseng wa Ntabamhlophe, toropong ya Estcourt, ka 3 Aprel 1970. Batswadi ba gagwe ke Muriel le Aron Mgadi. O ile a ikgokaganya le Grain SA ka 2015 mola a bone lehea le lebotse le le itekanetšego la moagišani wa gagwe, Mna Mbatha, yo e bego e šetše e le leloko la mokgatlo wo. Ke se se ilego sa mo tutuetsa go kgopela boleloko la Grain SA mme ga se a ke a itshola.

Nhlanhla o kganyoga go ba molemelakgwebo mme yena le morwarragwe ba leka go godiša bokgoni bja bona le go kokotletša dithlamo polaseng ya bona. Ba šoma ka maatla go diriša tše ba ithutilego tšona. Kaona falo ye e bona-lago polaseng ya bona ga e ame fela katološa ya dihektaare le kgodišo ya dipuno, eupša e ama le mekgwa ya go lema le bokgoni.

**Bahlaolwa ba ba tsebišwa ka
tatelano ye e sa rego selo.**

Mduduzi David Mnisi

Mduduzi o belegilwe ka 1986 polaseng ye Bankfontein, tikologong ya Breyten. O goletše gona moo mme ka 2010 a thoma go šoma polaseng ye le mmagwe. O bona gore temo e ka ba mokgwa wa go itlholela boiphedišo le ge e le tsela ya go phema bohloki.

Mduduzi o lema ka tlhahlo le boeletši bja moagišani wa gagwe, Come Butter, mme bobedi bja bona bo beakanya tšohle mmogo. Mengweng ye meraro ye e fetilego Mduduzi o amegile Morerong wa DRDLR REID – ngwageng wa mathomo o bjetsa dihektaare tše 25, ngwageng wa bobedi a bjala dihektaare tše 60, mme gona-bjale o bjala dihektaare tše 66. Ngwaga wo mongwe le wo mongwe dibjalo tša gagwe di atlega go fetiša. Ka kgotlelelo ye kgolo le go šoma ka maatla, molemi yo o bontšhitše balemi ba bangwe ba bafsa tše di ka phethwago ge motho a filwe sebaka.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Liana Stroebel, Molomaganyi wa Profense wa Grain SA, Kapa-Bodikela. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go liana@grainsa.co.za.

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST